

Daniel Hrenciuc

Maghiarii în Bucovina (1774-1941)

Ediția a doua, revăzută și adăugită

Editura MEGA
Cluj-Napoca
2022

Redactor:
Simina Baumgarten

Corectură:
prof. dr. Silvia Corina Nuțu

DTP și copertă:
Francisc Baja

© Daniel Hrenciuc, 2022

© Imagine copertă, György Bonaventura Drusbáczky („preotul alb”).

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HRENCIUC, DANIEL
*Maghiarii din Bucovina: (1774-1941) / Daniel Hrenciuc. – Ed. a 2-a,
rev. și adăug. – Cluj-Napoca: Mega, 2022*
Conține bibliografie
ISBN 978-606-020-447-3
94

EDITURA MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS

INTRODUCERE.....	7
CAPITOLUL I. BUCOVINA HABSBURGICĂ – UN SPAȚIU AL EUROPEI CENTRALE.....	15
CAPITOLUL II. ORIGINILE ȘI STABILIREA MAGHIARILOR ÎN BUCOVINA.....	29
II.1. Originile secuilor.....	29
II.2. Emigrarea maghiarilor în Moldova.....	34
II.3. Secuii din Transilvania sub administrație Habsburgică.....	36
II.4. Mișcări secuiești îndreptate împotriva Habsburgilor.....	38
II.5. Masacrul de la Siculeni.....	39
CAPITOLUL III. APARIȚIA COLONIILOR MAGHIARE DIN BUCOVINA.....	43
III.1. Originile și căile de emigrare a maghiarilor în Bucovina.....	43
III.2. <i>Istensegíts</i> / Țibeni.....	49
III.3. <i>Fogadjisten</i> / Iacobești.....	56
III.4. <i>Hadikfalva</i> / Dornești.....	58
III.5. <i>Józseffalva</i> / Vornicenii Mari.....	63
III.6. <i>Andrásfalva</i> / Măneuți.....	65
CAPITOLUL IV. EVOLUȚIA COLONIILOR MAGHIARE ÎN TIMPUL ADMINISTRAȚIEI HABSBURGICE.....	71
CAPITOLUL V. ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN LIMBA MATERNĂ.....	81
CAPITOLUL VI. MAGHIARII BUCOVINENI ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL.....	91
CAPITOLUL VII. UNIREA BUCOVINEI CU REGATUL ROMÂN.....	105
CAPITOLUL VIII. UNIVERSUL CULTURII POPULARE MAGHIARE.....	113
VIII.1. Locuințele.....	113
VIII.2. Căsătoriile.....	122

VIII.3. Alimentația.....	123
CAPITOLUL IX. BISERICA ȘI PELERINAJELE	127
Pelerinajele.....	131
CAPITOLUL X. EPIDEMIILE.....	133
CAPITOLUL XI. MAGHIARII BUCOVINENI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ.....	141
XI.1. Reforma agrară din 1921 la maghiarii din Bucovina.....	148
XI.2. Maghiarii din Bucovina: Considerații statistice.....	152
XI.3. Evoluția învățământului la maghiarii bucovineni în perioada interbelică.....	154
CAPITOLUL XII. SCURTE CONSIDERAȚII ASUPRA REGIMULUI DE PROTECȚIE A MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA MARE ..	161
CAPITOLUL XIII. REPATRIEREA MAGHIARILOR DIN BUCOVINA	177
CAPITOLUL XIV. ESTABLISHMENTUL MAGHIARILOR DIN BUCOVINA.....	195
ÎNCHEIERE.....	199
SUMMARY.....	205
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	209
ALBUM FOTO.....	225

INTRODUCERE

Bucovina Istorică – parte a statului medieval Moldova, anexată în 1774 de către Imperiul Habsburgic¹ – a fost colonizată de către autoritățile austriece cu numeroase grupuri etnice și confesionale în urma unei politici pragmatice în plan demografic, politic, economic, social și confesional². Parte a Europei Centrale, drept urmare a unor reforme profunde inițiate de către împăratul Josif al II-lea³, Bucovina Istorică a fost conectată la spiritualitatea central-europeană, limba germană – o veritabilă *lingua franca* – asumându-și rolul de veritabil modelator cultural într-un spațiu plasat geografic și spiritual la intersecția Orientului cu Occidentul. Potrivit Iuliei-Elena Zup, „Bucovina reprezintă un spațiu al suprapunerii culturilor, unde are loc negocierea între culturi, unde se întâlnesc forțe asimetrice, disonanța și ceea ce nu este sau nu poate fi rostit”⁴. Pe de altă parte, limba germană reprezenta (așa cum menționa guvernatorul Bucovinei Van Goetz în 1896) „un mediu perfect neutru de comunicare”⁵. Limba germană a avut un statut aparte, ea reprezentând „însăși condiția existenței ducatului”⁶.

Comunitățile secuilor (maghiarilor) au fost printre primele care au fost înființate în Bucovina, ca urmare a inițiativelor autorităților Habsburgice orientate în direcția colonizării. Maghiarii bucovineni au reprezentat comunități conservatoare, rurale, atașate tradițiilor și obiceiurilor derivate din ethos-ul identitar. Relațiile lor cu Ungaria au fost destul de discrete,

¹ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des national staatlichen Anspruchs Grossrumäniens: 1918–1944* [Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției național-statale a României Mari 1918–1944], München, R. Oldenbourg Verlag, 2001, p. 29.

² *Die Bukowina*, Commission Verlag der K.K. Universitätsbuchhandlung H. Pardini (Engel & Suchanka), Czernowitz, 1899, p. 49.

³ Jean Bérenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor (1273–1918)*, traducere de Nicolae Baltă, București, Editura Teora, 2000, p. 360–368.

⁴ Iulia-Elena Zup, *Traducerile legislației austriece în Bucovina habsburgică (1775–1918)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015, p. 14.

⁵ *Ibidem*, p. 25.

⁶ *Ibidem*.

cu toate că au existat unele inițiative, manifestate în anumite momente, în sensul repatrierii lor în patria-mamă. Uneori, se pare că guvernele de la Budapesta n-au fost foarte bine informate despre originea, istoria și componența etnică a maghiarilor bucovineni, etichetându-i pe aceștia eronat, drept „ceangăi”.

Colonizarea maghiarilor în Bucovina a reprezentat o parte a politicii etnodemografice și sociale a Imperiului Habsburgic, Viena fiind direct interesată de colonizarea acestui spațiu cu o populație redusă numeric. Grupuri de maghiari din Transilvania au fost nevoiți să se refugieze în urma masacrului de la Siculeni (7 ianuarie 1764) (*Siculicidium/székelyöldöklés*)⁷, în zone considerate a fi mult mai sigure precum Moldova și Bucovina. Maghiarii bucovineni au trăit compact în cele cinci colonii situate în valea râului Suceava (*Hadikfalva, Istensegíts, Fogadjisten, Andrásfalva* și *Józseffalva*) și, într-o foarte mică măsură, dispersați în localitățile rurale și urbane ale Bucovinei, precum Frătăuții Noi, Rădăuți și Siret. Unii autori, manipulând dezinvolt – însă, profund eronat – anumite informații istorice, au avansat existența a încă două colonii maghiare precum Laudonfalva (Bălcăuți) și Tomnatic, lângă Straja⁸.

Evoluția comunităților maghiare din Bucovina istorică a fost strâns legată de etapele dezvoltării acesteia ca provincie distinctă în cadrul Imperiului Habsburgic. O întregă literatură de factură istorică (descrieri de călătorii, rapoarte, documente) conține, îndeobște, informații prețioase privind comunitățile maghiare din Bucovina Istorică, modul lor de viață, ocupații, comportamente⁹, mentalități ș.a.

Parcurgând istoriografia, reținem numeroase erori în stabilirea apartenenței etnice a locuitorilor din cele cinci colonii maghiare din Bucovina, unii dintre autorii întâlniți preferând, inexplicabil, să-i includă eronat în categoria ceangăilor. Documentele consultate ne confirmă faptul că este vorba despre comunități omogene reprezentate majoritar de către etnicii secuiei, parte inseparabilă a națiunii maghiare. Secuiei bucovineni au folosit limba maghiară ca mijloc de comunicare, promovându-și obiceiurile și tradițiile proprii. Asocierea secuilor cu ceangăii de către unii istorici în diverse texte ne demonstrează necunoașterea, interpretarea necritică a surselor folosite sau preluarea *ad litteram* a unor informații lipsite de un suport științific real.

⁷ Dumitru Mărtinaș, *Originea ceangăilor din Moldova*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 29.

⁸ László Gergely Pál, *Bucovina unui maghiar*, Constanța, Editura Imperium, 2019, p. 27.

⁹ Academia Română, Filiala Iași, Centrul de Studii „Bucovina” Rădăuți, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă cu introduceri, note și postfețe de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 401.

Istoricii maghiari au acordat spații generoase acestui subiect, numeroase fiind lucrările științifice destinate comunității maghiare din Bucovina. Primele informații despre istoria maghiarilor bucovineni au fost publicate în cursul secolului al XIX-lea de către Bíró Mózes, György Druzbácky, László Mihály, Szádeczky K. Alajos, Ioan Budai-Deleanu ș.a. Pentru perioada interbelică, reținem studiile valoroase ale lui Elemér Jancsó¹⁰, Gyula Kis-Várday, József Oberding György¹¹. În privința experienței secuilor bucovineni în Bácská (1941) reținem contribuțiile lui Gombos György, Csuka Zoltán, Németh Kálmán ș.a. Aceste contribuții au fost urmate de apariția unor monografii solide care combină analiza izvoarelor primare cu interpretarea științifică. Este vorba despre lucrări de sinteză care valorifică documente primare inedite cu texte publicate în diverse lucrări validate de comunitatea științifică. Reținem, prin urmare, contribuțiile lui Sántha Alajos, István Földi, Sebastyén Ádám, Antal Béla, Attila Seres, Vincze Gábor, Fazekas Tiborc, Olga Lukács, László János, Ion Gabriel Andrei¹² ș.a. Încercări de (re)punere în temă a istoriei maghiarilor bucovineni au fost efectuate de către László Gergely Pál, dintr-o perspectivă subiectivă, emoțională și de către preotul creștin – ortodox Valentin Pușcașu, din perspectiva recuperării memoriei locale a localității Țibeni, fosta colonie maghiară *Istensegíts*.

Problema maghiarilor bucovineni s-a regăsit într-un mod punctual, succint, inevitabil și în lucrările semnate de către Emanuil Grigorovitz sau de către cunoscutul istoric contemporan Mihai Iacobescu. Importante contribuții la descifrarea istoriei și a profilului comunităților maghiare din Bucovina au fost publicate de către istoricul Constantin Ungureanu.

Există în genere, o istoriografie de factură austro-germană, reprezentată de către Johann Polek¹³ și Raimund Friedrich Kaindl, aplecată cu mult interes și acribie științifică în descifrarea istoriei maghiarilor din Bucovina, dublată considerabil de către istoricii din Ungaria, unii dintre aceștia fiind descendenți direcți ai maghiarilor repatriați din cele cinci localități bucovinene între anii 1940–1941. Interesul științific al istoricilor s-a materializat sub forma unor monografii, studii și articole publicate în limbile maghiară, germană, engleză și română. În ultimii ani, s-a constatat

¹⁰ <https://www.antikvarium.hu/konyv/jancso-elemer-a-bukovinai-magyarsag-628348-0>, accesat 18 ianuarie 2022. Elemér Jancsó (n. 10 aprilie 1905, Ocna Mureș, Alba, România – d. 12 noiembrie 1971, Cluj, România) a fost un critic și istoric literar român de etnie maghiară. A publicat sub pseudonimele Dezséri György și Újházy Elemér. Elemér Jancsó – Wikipedia, accesat 19 ianuarie 2022; ROMÂNIAI MAGYAR IRODALMI LEXIKON (oszk.hu)

¹¹ http://mtda.hu/books/oberding_jozsef_gyorgy_a_bukovinai_magyarsag_Optimized.pdf, accesat 18 ianuarie 2022.

¹² Lucrările autorilor susmenționați sunt trecute în Bibliografia Selectivă a lucrării de față.

¹³ Johann Polek, *Die magyarsichen Ansiedelungen Andreasfalva, Hadikfalva und Joseffalva in der Bukowina*, Czernowitz, 1899.

o creștere exponențială a interesului manifestat pentru istoria, cultura și tradițiile maghiarilor din Bucovina Istorică din partea unor asociații și societăți înființate de către descendenții maghiarilor bucovineni. Istoria maghiarilor bucovineni a revenit astfel în atenția publicului și a mass mediei, fiind difuzată inclusiv prin intermediul rețelelor de socializare. În acest context, stimulat și de descoperirea altor surse valoroase legate de tema de față, am decis să publicăm ediția a doua a studiului realizat în 2006, valorificând documente noi identificate în cursul cercetărilor în arhive, alături de unele studii, articole și monografii publicate între timp. În mod firesc, am procedat la reevaluarea unor date, informații și chiar concluzii publicate anterior.

Sursele documentar-informaționale cu privire la istoria maghiarilor bucovineni sunt relativ numeroase în spațiul românesc, exceptând Direcția Județeană a Arhivelor Statului din Suceava (SANJ), respectiv Serviciul Arhivelor Istorice Centrale (SANIC) din București, coroborat cu lucrările, studiile, articolele și sintezele publicate (în limba maghiară, engleză, germană), extrem de puține în limba română. Arhivele care au ca subiect maghiarii din Bucovina au intrat – începând cu 1940 – în custodia Arhivelor Naționale ale Republicii Ungare din Budapesta.

Unirea Bucovinei cu Regatul Român (15/28 noiembrie 1918) a reprezentat un eveniment cu profunde semnificații și consecințe asupra evoluției minorităților naționale din fosta provincie austriacă în ansamblul lor¹⁴. Un spațiu multicultural renumit prin multiple și variate influențe central și vest europene, cunoscut drept o „punte între Orient și Occident”, a fost remodelat prin intermediul unor schimbări majore, menite să-i redimensioneze evoluția în tiparele statului național. Coabitând și relaționând în mod frecvent cu membrii altor comunități etno-confesionale, maghiarii bucovineni și-au adus inevitabil, contribuția, la construirea unei geografii simbolice a Bucovinei Istorice, în calitatea acesteia de patrie comună a mai multor etnii și religii care au conviețuit reciproc într-o atmosferă de toleranță, respect și înțelegere. Pe de altă parte, imaginea românilor din Bucovina cu privire la maghiari a modificat substanțial stereotipurile întâlnite în relația reciprocă a celor două națiuni¹⁵. Afirmările de mai sus fac trimitere și la aprecierile anterioare semnate în secolul al XVII-lea de către Grigore Ureche: „Ungurii sântu oameni iscoditori și necredincioși, vicleni, priiteșugul nu-l țin la loc de nevoie”, sau la cele consemnate de către autorul *Istoriei lui Mihai Vodă*

¹⁴ Daniel Hrenciuc, *Guvernările național-liberale și integrarea minorităților naționale din Bucovina în Regatul Român (1918–1928). Unele considerații*, în vol. *Partide politice și minorități naționale în secolul XX*, Sibiu, Editura Universității «Lucian Blaga», 2006, p. 51.

¹⁵ Sorin Mitu, *Transilvania mea. Istorie, mentalități, identități*, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 229.

sin Pătrașco Vodă, integrate ulterior în *Letopisețu Cantacuzinesc*: „Pentru aceasta (moartea lui Mihai Viteazul) dar cadeă-să blestemăm toți creștinii pe neamul unguresc, mai vârtos, căci sânt oameni răi și ficleni încă din felii lor”¹⁶. Imaginile etnice pozitive cultivate de către români cu referire la maghiari (Petru Maior, Damaschin Bojincă) influențate de roman-tismul liberal sunt contrazise vehement de către Alexandru Papiu-Ilarian¹⁷. Scriitorii maghiari (Kövári László, István Széchenyi, Lajos Kossuth, Mihály Táncsics, Gorove István) devin interesați de românii transilvăneni dezvoltând în scrierile lor imaginea „bunul sălbatic român”, fiind interesați de valorizarea potențialului pozitiv al acestuia¹⁸.

Maghiarii bucovineni au contribuit la construirea unei imagini pozitive în spațiul Bucovinei Istorice, buni meseriași, apreciați agricultori, atașați tradițiilor și valorilor specifice comunității. Reprezentând comunități rurale, conservatoare, legate ocupațional și tradițional de activități agricole, legumicole și meșteșugărești, maghiarii bucovineni au fost integrați administrativ în Regatul Român. Relațiile lor cu Republica Ungară au fost, mai degrabă, discrete. Interesul Budapestei față de maghiarii din Bucovina s-a manifestat pe filiera unor societăți, organizații și asociații pendinte de Biserica Romano-Catolică sau Calvină.

Legislația românească în domeniul protecției minorităților naționale a fost, teoretic, de inspirație europeană, consacrată prin textul *Tratatului Minorităților* semnat de România la 9 decembrie 1919. Relațiile dintre Regatul Român și Republica Ungară¹⁹ în perioada interbelică n-au afectat în mod concret statutul maghiarilor bucovineni, aceștia fiind izolați geografic de conaționali lor din Transilvania. Ei au continuat să practice aceleași îndetniciri din perioada administrației austriece a Bucovinei, bucurându-se de renumele de oameni harnici și buni cultivatori de legume, aprovizionând cu produsele lor piețele din Rădăuți, Siret și Suceava, iar după 1918 și-au putut vinde mărfurile în Basarabia și în Vechiul Regat.

Destinul maghiarilor bucovineni a fost strâns legat de evoluția echilibrului european, afectat de ascensiunea curentului revizionist după anii '30 în Europa²⁰, pe fondul mecanismelor politico-instituționale interne, care încercau să ofere soluții pertinente conservării unui echilibru social viabil²¹.

La 30 august 1940, prin cel de al doilea Doilea Arbitraj de la Viena,

¹⁶ *Ibidem*, p. 130–231.

¹⁷ *Ibidem*, p. 231–234.

¹⁸ *Ibidem*, p. 239–244.

¹⁹ Lavinia Bârlogeanu, *Strategii identitare și interculturalitate în spațiul românesc*, București, Editura Humanitas Educațional, 2005, p. 116.

²⁰ Sándor Biró, *The Nationalities Problem in Transylvania. A Social History of The Romanian Minority*, New York, Columbia University Press, 1992, p. 625.

²¹ Vasile Ciobanu, *Din politica guvernelor național-tărăniste din perioada 1928–1933 față*

România a fost obligată de către Germania și Italia să cedeze Ungariei partea de N-V a Transilvaniei²². În acest context favorabil, Ungaria a încurajat repatrierea maghiarilor bucovineni cu atât mai mult cu cât, la 28 iunie 1940, Uniunea Sovietică a primit de la Regatul Român, în urma ultimatumurilor din 27 și 27 iunie 1940, teritoriile precum nordul Bucovinei, Basarabia și ținutul Herța. Aceste schimbări de un dramatism greu de redat în aceste pagini, și-au pus inevitabil amprenta asupra destinului minorităților naționale din Bucovina, inclusiv asupra maghiarilor bucovineni.

Repatrierea maghiarilor din Bucovina s-a efectuat în două etape: în 1940, o parte au început să se repatrieze în Ungaria, răspunzând astfel pozitiv chemării lansate de către Ungaria condusă de către amiralul Miklós Horthy²³, liderul Ungariei, după cel de al Doilea Arbitraj de la Viena și intrarea trupelor maghiare (septembrie 1940) în partea de sud a Transilvaniei, mesajul fiind preluat și multiplicat de către unii lideri și activiști politici și religioși locali. Majoritatea maghiarilor bucovineni s-au repatriat masiv și în mod organizat în cursul anului 1941²⁴. Între timp, Ungaria a preluat controlul asupra Voivodinei, maghiarii din Bucovina fiind relocați în Bácska, după ce zona a fost în prealabil «curățată» de sârbi de către trupele ungare. Astfel, în mod brusc și neașteptat, a luat sfârșit o istorie consistentă de peste două secole a maghiarilor din Bucovina. Din nou, aceștia au fost nevoiți să o ia de la capăt, redefinindu-și prioritățile, fiind nevoiți să se adapteze unui context nou, complex, adesea ostil. Au trebuit să învețe meserii noi, adaptându-se din mers noilor provocări. Destinul lor a fost strâns legat de acela al Ungariei. În momentul în care aceasta a pierdut controlul asupra Voivodinei în fața trupelor sârbe, maghiarii bucovineni au fost din nou nevoiți să plece, fiind relocați de Budapesta în județele Baranya și Tolna. Unii au căzut victime represiei declanșate de către trupele sârbe care s-au răzbunat, astfel, pentru masacrul organizat de către generalul Ferencz Feketehalmy Czeydner la Novi Sad (5–10 ianuarie 1942) și Szablya (Žabalj) (21–23 ianuarie 1942)²⁵. Din nou, începând cu toamna anului 1944, destinul maghiarilor bucovineni a însemnat relocarea lor în patria-mamă.

Am procedat la împărțirea acestei lucrări în 14 capitole, în raport de resursele și obiectivele fiecărui capitol și subcapitol în parte. Capitolul I

de minoritățile naționale, în vol. *Partide politice și minorități naționale în secolul XX*, Sibiu, Editura Universității «Lucian Blaga», 2006, p. 131.

²² Stephen Fischer-Galați, *National Minorities in Romania, 1919–1980*, în vol. *Eastern European National Minorities, 1919–1980. A Handbook*, Stephan M. Horak and Richard Blanke, Littleton CO., Libraries Unlimited, 1985, p. 195.

²³ Catherine Horel, *Amiralul Horthy, regentul Ungariei*, traducere din franceză de Lia Decei, București, Editura Humanitas, 2019, p. 251, 288–289.

²⁴ SANJ fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 52/1941, 281 f.

²⁵ Catherine Horel, *op. cit.*, p. 299.

– *Bucovina Istorică* – un spațiu al Europei Centrale dezvoltă pe un spațiu tipografic adecvat în sinteză, devenirea istorică, administrativă și instituțională a Bucovinei Istorice, într-o strânsă corelație cu reformele efectuate de către administrația Habsburgică a Bucovinei, respectiv, transformarea provinciei după un model multicultural și pluriconfensional de esență central europeană. În capitolul II – *Originile și stabilirea maghiarilor în Bucovina* am prezentat, în baza unor surse documentar-informaționale diverse, date, opinii, interpretări ale istoriografiei legate de această problemă precum și unele informații legate de istoria secuilor, organizarea și relațiile lor complexe cu Regatul Ungariei și cu Imperiul Habsburgic, implicit masacrul de la Siculeni din 7 ianuarie 1764, organizat de către trupele austriece împotriva secuilor, eveniment istoric extrem de important, un reper esențial în înființarea coloniilor maghiare din Bucovina. În cadrul capitolului III – *Apariția coloniilor maghiare din Bucovina* am reevaluat și prezentat în baza surselor consultate, înființarea așezărilor maghiare din Bucovina (*Istensegíts/Țibeni, Fogadjisten/Iacobești, Hadikfalva/Dornești, Józseffalva/Vornicenii Mari și Andrásfalva/Măneuți*), într-o strânsă corelație cu contextul social, politic, militar și spiritual circumscris evenimentelor în cauză. Dintre coloniile menționate doar *Andrásfalva* a reprezentat o comunitate calvină, singura din întreg Imperiul Habsburgic. *Hadikfalva* și *Andrásfalva*, colonii învecinate au fost botezate în cinstea feldmareșalului Grafen András Hadik von Futak, președintele Consiliului Aulic de Război (1774–1790). Capitolul IV – *Evoluția coloniilor maghiare în timpul administrației Habsburgice a Bucovinei* tratează în mod sintetic și succesiv principalele momente care au caracterizat evoluția celor cinci colonii maghiare. În capitolul V – *Învățământul în limba maternă* am inclus, descris și prezentat, înființarea, evoluția și conținutul învățământului în limba maghiară a tinerilor din localitățile maghiare, incluzând date și informații privind cadrele didactice care au activat la școlile din comunitățile respective. Unele aspecte privind comunitățile maghiare din Bucovina în timpul Primului Război Mondial (1914–1918), fac obiectul capitolului VI – *Maghiarii bucovineni în timpul Primului Război Mondial*. Unirea Bucovinei cu România, *Unirea Bucovinei cu Regatul Român*, este analizată în capitolul VII, iar în capitolul VIII – *Universul culturii populare maghiare* am inclus aspecte privind locuințele, căsătoriile și alimentația maghiarilor bucovineni, proiectând astfel *ethos*-ul culturii lor populare dintr-o perspectivă identitară. Capitolul IX – *Biserica și pelerinajele* prezintă unele aspecte legate de apariția bisericilor romano-catolice în coloniile maghiare, respectiv cultura profundă a pelerinajelor practică și dezvoltată de către enoriașii maghiari. Problematika epidemiilor este analizată în cadrul capitolului X – *Epidemiile*, cunoscut fiind faptul că

epidemiile au afectat în mod deosebit viața locuitorilor Bucovinei, inclusiv a maghiarilor. În cazul de față, epidemia de holeră din 1866 a provocat cele mai multe victime. Perioada interbelică – din anumite perspective – este prezentată în capitolul XI – *Maghiarii bucovineni în perioada interbelică*. În capitolul XII – *Scurte considerații asupra regimului de protecție al minorităților naționale din România Mare* am analizat sistemul de protecție al minorităților naționale dezvoltat în perioada interbelică, iar în capitolul XIII – *Repatrierea maghiarilor din Bucovina* am dezvoltat momentul repatrierii maghiarilor din Bucovina. În fine, capitolul XIV – *Establishmentul maghiarilor din Bucovina* prezintă în mod succint, câteva dintre personalitățile maghiarilor din Bucovina. Volumul se finalizează cu *Încheiere, Anexe documentare, Bibliografie selectivă* și un *Album foto*.

Maghiarii și-au asigurat un loc aparte în memoria comună a Bucovinei. În zilele noastre, în localitățile dezvoltate din cele cinci foste colonii maghiare aflate în cadrul administrativ al județului Suceava, nu mai trăiesc persoane aparținând acestei comunități etnice. Renumele lor este acela de buni gospodari, agricultori, practicanți ai religiei romano-catolice la bisericile din Dornești și Țibeni sau calvinistă, pentru cei din *Andrásfalva/Măneuți*. Muzeul Furman din Dornești perpetuează memoria maghiarilor bucovineni, după cum însăși Bucovina Istorică reprezintă o realitate a trecutului multicultural și pluriconfesional.

Rădăuți,
Ianuarie 2022

CAPITOLUL I

BUCOVINA HABSBURGICĂ - UN SPAȚIU AL EUROPEI CENTRALE

Europa Centrală reprezintă, în egală măsură, un spațiu geocultural, spiritual și politic generat de către complexitatea evoluțiilor istorice, culturale și spirituale, implicit de dezbaterile analiștilor și ale specialiștilor în acest domeniu. În accepția de față, conectarea părții de nord-vest a Moldovei la cultura Europei Centrale a fost asigurată și stimulată constant de integrarea în Imperiul Habsburgic, prin intermediul limbii, al culturii și al civilizației germane. Modelarea și remodelarea instituțională a Bucovinei a fost parte integrantă a reformelor inițiate și aplicate de către Viena în relația sa cu provinciile componente ale Imperiului Casei de Austria vreme de 144 de ani.

Anexată de către Imperiul Habsburgic în urma războiului dintre anii 1768–1774 prin Convenția²⁶ încheiată cu Poarta (7 mai 1775, la Kuciuk-Kainargi)²⁷, partea de nord-vest a Moldovei (Bucovina)²⁸ a devenit, pe fondul unei colonizări masive, abil organizată de către autoritățile Habsburgice²⁹, un spațiu al armoniei interetnice în care toleranța a reprezentat unul dintre elementele esențiale care au asigurat concilierea și echilibrul între numeroasele comunități etnice extrem de diverse ca origine și confesiune (români, ucraineni, germani, evrei³⁰, polonezi, ruși lipoveni, maghiari, slovaci, armeni, greci, italieni).

²⁶ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. IX, *Mavrocordații (1711–1749)*, Ediția a III-a, București, Editura „Cartea Românească”, 1930, pp.142–147; N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III. *Cititorii*, București, 1937, p. 75.

²⁷ Demir Dragnev (editor), *Domnii Țării Moldovei. Studii*, Chișinău, Editura Civitas, 2005, p. 257.

²⁸ Radu Grigorovici, *Un protocol important referitor la reglementarea districtului bucovinean, Viena, aprilie 1780*, în „Analele Bucovinei”, X, 1/2003, pp. 295–296.

²⁹ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 7.

³⁰ Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 1996, p. 129.

Bucovina, în calitate de provincie habsburgică, a cunoscut câteva etape importante în evoluția sa: etapa administrației militare 1774–1786, în care a fost condusă numai de către guvernatori militari austrieci; etapa 1786–1848 sau etapa galițiană, în care a fost anexată Galiției ca al 19-lea cerc districtual al acesteia; etapa 1849–1918, denumită a autonomiei provinciale, când Bucovina a fost declarată Mare Ducat (Kronland)³¹. Alipirea Bucovinei la Galiția a produs foarte multe nemulțumiri din partea populației românești, majoritare în provincie, fiind concepute și trimise o serie de memorii Vienei, prin care se cerea revenirea la un statut de sine stătător. Practic, Bucovina a devenit „periferia unei periferii, sau semi-periferii a Vienei”³².

Austriecii au introdus treptat un nou model de organizare a societății în plan politic, economic, cultural și religios. Bucovina a fost colonizată în mod organizat cu numeroase grupuri etno-confesionale provenite din regiunile Imperiului Habsburgic: polonezi, ruși lipoveni, armeni, evrei, maghiari, cehi, slovaci, italieni, germani, ruteni (ucraineni); toate aceste populații erau de origini, religii și limbi foarte diferite³³. Aceste comunități etno-confesionale s-au respectat, s-au înțeles și s-au susținut reciproc – un aspect foarte important – preluând unii de la alții elemente legate de limbă, tradiții și cultură identitară. În anul 1816, drept rezultat al politicii de colonizare masivă promovate de austrieci³⁴, numărul etniilor care trăiau în Bucovina a crescut apreciabil, fapt care a avut un puternic impact și asupra Bisericii Ortodoxe, a cărei pondere în rândul credincioșilor s-a diminuat cu aproximativ 8,6% în avantajul Bisericii Romano-Catolice, după cum rezultă din statistica următoare: populația totală a Bucovinei – 180 094 (89,7% ortodocși), 1 654 (0,8% armeni ortodocși), 10 284 (5,12% romano-catolici și greco-catolici), 3 662 (1,8% evanghelici), 251 (0,13% reformați), 637 (0,32% lipoveni pe stil vechi) și 4 160 (2,07% evrei)³⁵. Numărul populației romano-catolice și mozaice a crescut treptat, astfel că românii nu vor mai deține la sfârșitul perioadei galițiene decât o majoritate relativă³⁶.

³¹ *Die Bukowina*, Commission Verlag der K.K. Universitätsbuchhandlung H. Pardini (Engel & Suchan-ka), Czernowitz, 1899, p. 49.

³² Iulia-Elena Zup, *Traducerile legislației austriece în Bucovina habsburgică (1775–1918)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015, p. 21.

³³ Ion Nistor, *Cehoslovacii și românii*, extras din „Codrul Cosminului”, Cernăuți, VI, 1929–1930, pp. 300–301.

³⁴ Aurel Țintă, *Colonizările habsburgice în Banat (1716–1740)*, Timișoara, Editura Facla, 1982, pp.27–28.

³⁵ *Die Bukowina*, p. 194.

³⁶ Aurel Morariu, *Bucovina 1775–1914*, București, 1915, p. 48.

Rumän. Bäuerin. Rumän. Bauer. Rumän. Bauersmädchen. Schafhirt (Cioban). Ruthen. Bauer, Bäuerin und Bursche. Jude.
 Hutsenbursche. Bäuerin mit Weib. Ungar und Ungarin. Lipowaner-Mönch. Lipowaner. Lipowanerin.

Volkstypen aus der Bukowina.

Gezeichnet von Gendarmier-Oberlieutenant Ladislaus Żurkowski.

Diversitatea etnică a Bucovinei Istorice.

Izbucnirea revoluției de la 1848–1849 în Europa, un autentic „concert european al popoarelor”, a pus în lumină reevaluarea formulilor politico-instituționale pe de o parte, respectiv adecvarea drepturilor și libertăților cetățenești, în conformitate cu prevederile ideologiei liberale ale naționalităților, pe de altă parte, revoluția în sine, a pus pentru prima dată în discuție principiul „egalei îndreptățiri a naționalităților”³⁷.

Stat multinațional³⁸, Imperiul Habsburgic a fost puternic afectat de mișcările revoluționare apărute în capitalele Viena și Budapesta, precum și în mai toate părțile statului (preponderent în centrele urbane)³⁹. Începută la

³⁷ Gerald Stourzh, *Egala îndreptățire ca principiu constituțional (1848–1918)* în *Monarhia Habsburgică (1848–1918)*, Volumul III, *Problema națională*, ediție în limba română coordonată și îngrijită de Rudolf Gräf, Traducere de Iosif Marin Balog, Loránd Mádly, Raluca Nelepuc, Daniela Stanciu Păscărița și Nicolae Teșculă, Iași, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Editura Polirom, 2021, p. 39.

³⁸ Eugen I. Melic, *Principiul naționalităților și întregirea României*, Botoșani, Tipografia „B. Saidman”, 1936, p. 43.

³⁹ *Die Bukowina*, p. 195.

Palermo (12 ianuarie 1848), continuată la Paris (22–22 februarie 1848), revoluția a cuprins și spațiul monarhiei habsburgice în martie 1848. Astfel, la 13 martie 1848, a izbucnit revoluția în Viena, evenimentele căpătând rapid proporții care l-au determinat pe cancelarul Klemens Metternich să părăsească (deghizat) orașul. La 22 martie 1848, revoluția budapestană condusă de Lajos Kossuth⁴⁰ și-a fixat drept principale obiective: realizarea unui sistem politic de factură constituțională, întărit de un parlament bicameral, vizând însă și crearea Ungariei Mari, care să cuprindă teritoriile precum Slovacia, Croația, Transilvania și Banatul⁴¹, obiective teritoriale care au alimentat – la vremea respectivă – un virulent conflict cu românii și sârbii (în cazul Voivodinei)⁴². Disputa româno-maghiară a reprezentat una dintre dramele aparent ireconciliabile ale revoluției pașoptiste, conchide un istoric român contemporan⁴³. La 25 aprilie 1848 în Austria a fost adoptată „Constituția Imperiului Austriac” cunoscută și sub denumirea de „Constituția Pillendorf”⁴⁴. Aceasta asigură (paragraful 4) „inviolabilitatea naționalității și a limbii”⁴⁵. Se impune precizarea că la momentul respectiv, noțiunile de popor, națiune și naționalitate erau utilizate în funcție de raporturile statale-teritoriale și etnico-lingvistice⁴⁶. În acest context, sloganul liberei îndreptări a naționalităților a fost folosit de români și de slavi în luptele lor cu maghiarii⁴⁷. În aprilie 1848, revoluția s-a extins în Cracovia și în întreaga Galiție de Vest⁴⁸. În luna mai, revoluționarii au solicitat crearea unui Comitet Politic Național, care a cerut convocarea unei Adunări Naționale Constituante⁴⁹. Speriat, împăratul Ferdinand I a părăsit Viena, refugiindu-se la Olmütz, în Moravia (22 aprilie 1848)⁵⁰. La urcarea sa pe tronul Imperiului Habsburgic, Franz Josef a promis tuturor naționalităților trăitoare în monarhie, „libera dezvoltare și egala îndreptățire. Indiferent ce limbă a acestui mare imperiu vor folosi popoarele – a precizat împăratul –, am încredere că toți se vor declara și se vor dovedi fideli ai patriei

⁴⁰ Francisc Păcurariu, *Români și Maghiarii de-a lungul Istoriei. Paralelisme, interferențe, convergențe și contradicții în cursul istoriei*, București, Editura Minerva, 1982, p. 167.

⁴¹ Ioan Lupaș, *Istoria Transilvaniei*, București, Editura Eminescu, 1988, pp. 26–27.

⁴² Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. II, București, ediția a VIII-a, Editura Enciclopedică, 1997, p. 494.

⁴³ Cristian Sandache, *Lumini și umbre în Bazinul Carpatic. Români, maghiarii și Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2018, p. 181.

⁴⁴ Gerald Stourzh, *op. cit.*, p. 42.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 43.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 49.

⁴⁸ *Die Österreichische*, p. 231.

⁴⁹ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 121.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 121.

comune”⁵¹. Românii susțineau reconstrucția Monarhiei pe baze lingvistice și etnice⁵². Revoluția de la 1848–1849 a dezvoltat și accentuat naționalismul maghiar de tip nobiliar⁵³, națiunea în Ungaria fiind pusă pe un plan superior egalității sau federalismului.

Revoluționarii bucovineni au urmărit, printre altele, crearea unui stat care să cuprindă pe toți românii aflați în cuprinsul monarhiei danubiene plasat, evident, sub protecția Casei de Habsburg⁵⁴. Amploarea revoluției românești a determinat autoritățile imperiale să sprijine aspirațiile naționale ale rutenilor, tocmai pentru a dilua și contrabalansa efectele revoluției române⁵⁵. Monarhia habsburgică a recurs – pentru a-și menține integritatea – la manipularea „forțelor națiunilor și claselor rivale”⁵⁶. În Cernăuți, locuitorii s-au organizat în gărzii cetățenești și studențești, formate din studenți, elevi de liceu, profesori, comandate de locotenentul Kalmucki⁵⁷. La 22 martie 1848 a avut loc o Adunare populară la Cernăuți, la care au participat reprezentanți ai tuturor etniilor și categoriilor sociale⁵⁸. Cu acest prilej a fost ales un Comitet de acțiune și s-au stabilit obiectivele economice, politice, sociale, culturale care priveau toată populația Bucovinei. Acest Comitet a convocat pentru ziua de 20 mai 1848, o mare Adunare a tuturor bucovinenilor, în cadrul căreia urma să discute problemele care priveau întreaga Bucovină. Așa a apărut documentul revoluționar intitulat *Petiția Țării*, care conținea, în cele 12 de articole, principalele revendicări semnate de români, de polonezi, de ruteni, de armeni, și de germani, acest fapt indicând o solidaritate etnică pe fondul unor interese apropiate. În esență, semnatarii textului solicitau desprinderea Bucovinei de Galiția⁵⁹ și transformarea ei în Ducat de sine stătător (revendicare care nu convenea rutenilor, adepți

⁵¹ Gerald Stourzh, *op. cit.*, p. 50.

⁵² *Ibidem*, p. 51.

⁵³ Mihai Manea (ed.), *We and our neighbours. The majority and the minorities in the recent history textbooks in Romania, Bulgaria, and Hungary. With a case study: Republic of Moldova*, București, Editura Humanitas Educațional, 2004, p. 37.

⁵⁴ Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei. 28 noiembrie 1918. Studii și documente*, București, Editura Cartea Românească, 1928, p. 5.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 7.

⁵⁶ A.J.P. Taylor, *Monarhia Habsburgică 1809–1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, București, Editura All Istoric, 2000, p. 53.

⁵⁷ Mircea Grigoroviță, *Din istoria colonizării Bucovinei*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996, p. 68.

⁵⁸ Vasile Gh. Miron, Mihai Ștefan Ceaușu, Gavril Irimescu, Sevastița Irimescu, *Din tezaurul documentar sucevean 1393–1849. Catalog de documente*, București, 1983, p. 633–635.

⁵⁹ William Keel, Kurt Rein (ed.), *German Emigration from Bukovina to the Americans. Results of Initial Investigations a Guide for Researchs*, Kansas, University of Kansas, 1996, p. 28.

ai menținerii alipirii provinciei la Galiția)⁶⁰. Articolul 2 al documentului cerea renunțarea la patronajul învățământului de către Consistoriul catolic de la Lemberg, precum și constituirea unui *Consiliu Național al Bucovinei* care să preia întreaga rețea școlară din Bucovina⁶¹. Expresia ideilor iluministe din epocă a reprezentat-o solicitarea revoluționarilor bucovineni ca în viitoarea Dietă a Bucovinei să fie reprezentate, în egală măsură, toate stările sociale existente în provincie, fără deosebire de religie, și anume: clerul, marea proprietate funciară, inteligenția, starea orășenească și țărăneasă⁶².

Autonomia Bucovinei a fost consacrată prin noua Constituție imperială, adoptată la 4 martie 1849⁶³, provincia fiind declarată – la propunerea deputatului polonez Francisc Smolka – drept țară de provincie a imperiului Austriei cu titlul de ducat și cu un guvernământ propriu în Cernăuți⁶⁴. Dieta Bucovinei reprezenta provincia în acele interese, care, prin Constituția imperială sau prin legile imperiale, erau consacrate drept probleme provinciale⁶⁵. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea se afirmă tot mai mult o mișcare națională prin intermediul elitelor diverselor naționalități care compuneau mozaicul etnic bucovinean⁶⁶. După recunoașterea Bucovinei prin Constituția imperială din martie 1849 drept provincie imperială autonomă cu titlul de Ducat, prin Patenta imperială din 29 septembrie 1850, au fost aprobate Constituția provincială și Legea electorală⁶⁷. Acestea reglementau activitatea Dietei Bucovinei, instituția cea mai înaltă a autonomiei provinciale, destinată să reprezinte toate interesele provinciei. Instaurarea neoabsolutismului în Imperiul Habsburgic (Patenta imperială din 31 decembrie 1851) a anulat șansele instituirii reprezentanței provinciale⁶⁸. Problema s-a menținut în atenția elitelor politice ale naționalităților Bucovinei drept una de mare importanță, astfel încât reacția în fața deciziei de a desființa Guvernământul Bucovinei, adoptată de către ministrul

⁶⁰ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare: 1918–1930*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 70.

⁶¹ *Die Bukowina*, p. 302–303.

⁶² Mihai Ștefan Ceașu, *Modernizarea instituțional-politică a Bucovinei: instituirea Dietei provinciale (1848–1861)*, în „Xenopoliana”, Iași, Buletinul Fundației Academice «A. D. Xenopol», VI, 1998, 1–2, p. 154.

⁶³ Iulia-Elena Zup, *Traducerile legislației austriece în Bucovina habsburgică (1775–1918)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015, p. 146–148.

⁶⁴ Mihai Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 156.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 157.

⁶⁶ Paul Robert Magocsi, *A History of Ukraine*, Toronto, University of Toronto Press, Toronto Buffalo London, 1996, p. 414–415.

⁶⁷ Olexandr V. Dobrjanski, *Formarea organelor administrației provinciale a ducatului Bucovina în anii 50–60 ai secolului al XIX-lea*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 3, 1997, p. 785.

⁶⁸ *Die Bukowina...*, p. 297.

Agenor Goluckowski la 26 aprilie 1860, incluzând provincia Galiția, a fost una deosebit de vehementă⁶⁹. În decembrie 1860 s-a produs o schimbare a cursului politic la Viena, cabinetul federalist Rechberg-Goluchowski fiind înlocuit de către un guvern de orientare liberal-centralistă a lui Anton von Schmerling⁷⁰. Astfel, s-a conturat contextul politic favorabil autonomiei Bucovinei, legiferat prin Patenta imperială din 26 februarie 1861, concretizată în statutul de Ducat, cu o Dietă proprie⁷¹. Dieta era considerată drept cel mai înalt organ al puterii în reprezentarea și administrarea intereselor provinciei. Camera legislativă provincială (Dieta) era formată din 30 de membri, aleși în baza votului cenșitar, pentru un interval de șase ani consecutivi. Mandatele erau împărțite între episcopul greco-neunit al Bucovinei, care avea loc și drept de vot în adunare, ca virilist, și 29 de deputați aleși de ansamblul populației provinciei, în cadrul a trei mari curii electorale, împărțite conform principiului reprezentării proporționale a intereselor⁷². Prima curie electorală, reprezentând marea proprietate funciară, avea repartizat un număr de zece deputați. Curia orașelor și a Camerei de Comerț și Industrie avea șapte mandate, în timp ce a treia curie, a comunelor rurale sau a micii proprietăți, avea doisprezece deputați. Episcopul (mitropolitul) Bisericii Ortodoxe era numit de împărat în Dietă, iar după înființarea Universității din Cernăuți, rectorul acesteia devenea membru de drept al Dietei⁷³. Mandatul deputaților dietali era de patru ani. Din rândurile acestora, împăratul numea un președinte care purta titlul de căpitan al Țării (Landeshauptmann)⁷⁴. Căpitanul reprezenta puterea autonomă a provinciei⁷⁵. Comitetul Țării sau Delegația permanentă aveau atribuții legate exclusiv de control și de tutelă asupra administrațiilor comunale și a celorlalte servicii din provincie. Reprezentantul puterii centrale se numea Guvernatorul Țării sau Președintele Țării (Landespräsident), care avea în subordine administrațiile județene, în frunte cu câte un Bezirkvorsteher, având competențe în domeniile perceperii și administrării impozitelor, întreținerii șoselelor naționale și a drumurilor împăratești, serviciul poștal și telegrafic și învățământul secundar și superior. Ducatul Bucovinei trimitea în Parlamentul de la Viena – în conformitate cu ponderea populației

⁶⁹ Adam Wandruszka, Peter Urbanitsch, *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Band II: *Die wirtschaftliche Entwicklung*, Herausgegeben von Alois Brusatti, Wien, 1975, p. 251.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ A se vedea Mihai-Ștefan Ceașu, Ion Lihaciu, *Autonomia Bucovinei (1848–1861). Studii și documente*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza 2021, p. 94 și urm.

⁷² Constantin Ungureanu, *Alegătorii din Bucovina, către anul 1910*, în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 1, 2001, p. 97.

⁷³ *Die Bukowina*, p. 195.

⁷⁴ *Stenographische Protokolle des Bukowiner Landtages*, Czernowitz, 1911, p. 29.

⁷⁵ *Ibidem*.

sale – 5 deputați aleși din rândurile membrilor Dietei, iar apoi prin intermediul celor patru colegii electorale. După 1892 s-a făcut simțită necesitatea înfăptuirii unei noi regândiri a sistemului electiv. Reforma electorală, adoptată la 14 iunie 1896, stabilea înființarea unei noi curii a clasei generale a alegătorilor, potrivit căreia obțineau drept de vot bărbații de peste 24 de ani, exceptând anumite persoane (militarii și unii dintre funcționari)⁷⁶. În conformitate cu prevederile acestei reforme, Bucovina obținea, suplimentar, doi reprezentanți în Camera Deputaților a Parlamentului de la Viena. În urma unor demersuri insistente promovate de către reprezentanții românilor, ai rutenilor, ai evreilor și ai germanilor, reuniți în Tovărășia Țărănească (1904), în Parlamentul de la Viena s-a reușit repartitia mandatelor în Dietă. Astfel, numărul mandatelor a crescut de la 29 la 59, la care se adăugau doi viriliști. Repartitia era următoarea: românii – 22 de mandate, rutenii – 17, evreii – 10, germanii – 6, polonezii – 4 mandate. În urma dezbaterilor Dietei (sesiunea din 15/16 octombrie 1909), s-a realizat un așa numit compromis interetnic („Nationalitäten-ausgleich”)⁷⁷.

Structura etnică a Dietei era următoarea: 23 de deputați români, 17 ruteni, 10 evrei, 7 germani și 6 polonezi. Autoritățile austriece au introdus un model nou de repartizare a mandatelor de deputați, bazat pe curii electorale. La 26 ianuarie 1907, sistemul electoral a fost din nou modificat, prin introducerea votului universal direct și secret pentru toate persoanele care depășeau vârsta de 24 de ani, Bucovina fiind împărțită în 11 circumscripții electorale (8 rurale și trei urbane). Etniile Bucovinei au obținut mandate de parlamentari, exceptându-i pe maghiari și pe polonezi⁷⁸. În timpul sesiunii Dietei Bucovinei din 20 octombrie 1908 s-a luat în dezbateri, la propunerea deputatului român Aurel Onciul, adoptarea unui proiect de modificare a legii electorale, care prevedea înființarea unei noi curii a clasei generale a alegătorilor, inspirată din modelul legii electorale a Parlamentului austriac⁷⁹. Alegătorii erau împărțiți în curii naționale și sociale: românii, rutenii, germanii, evreii și polonezii. Ei obțineau un număr de mandate proporțional cu numărul alegătorilor din fiecare curie electorală. Potrivit proiectului, în Dieta Bucovinei urmau să fie aleși 55 de deputați, dintre care 20 de români, 14 ruteni, 8 germani, 8 evrei și 5 polonezi. Înaintată autorităților austriece – a fost operată și introducerea evreilor în curia germană – legea a fost discutată și aprobată de Dietă la 16 octombrie 1909. În varianta sa finală, în Dieta Bucovinei urmau să fie aleși 63 de deputați: 13 deputați din partea marilor proprietari (6 români, 4 armeano-polonezi și un rutean), 2 din partea

⁷⁶ Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 98.

⁷⁷ *Die Bukowina*, p. 194.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*.

Camerei de Comerț și Industrie a orașului Cernăuți, 28 din partea clasei alegătorilor localităților urbane și rurale, 18 din partea clasei generale a alegătorilor, la care se adăugau, ca viriliști, mitropolitul și rectorul Universității din Cernăuți⁸⁰. În această viziune erau preîntâmpinate luptele pentru obținerea locurilor pe criterii etnice. În scopul evitării fraudelor electorale, buletinele de vot ale alegătorilor (art. 35 din Legea electorală) urmau să fie tipărite pe hârtie de diferite culori. Ultimele alegeri pentru Dieta Bucovinei s-au organizat în 1911, după introducerea Ausgleich-ului, fiind introduse cadastrele naționale: germano-evreu, ucrainean, român și armeano-polonez.

Perioada anilor 1871–1917 s-a caracterizat, la nivelul vieții politicii austriece (Bucovina, în urma instaurării dualismului austro-ungar, în 1867, era parte integrantă în Cisleithania)⁸¹, printr-o mare instabilitate guvernamentală⁸². Bucovina a fost integrată în sistemul central-european, limba germană reprezentând liantul care a asigurat substanța procesului de integrare în Coroana de Habsburg. Acest spațiu a devenit tot mai mult o provincie aparținând Europei Centrale – locul de formare și afirmare a numeroși prestigioși intelectuali și oameni de cultură și de artă⁸³. Capitala Bucovinei, orașul Cernăuți și-a dobândit, pe bună dreptate, renumele unui oraș cosmopolit ce prezenta trăsăturile specifice spațiului central-european. O întreagă literatură de factură istorică recunoaște importanța multiculturalismului drept liant în arealul cultural, literar, spiritual și științific. Stilul Biedermeier, care a caracterizat în plan arhitectural lumea central-europeană, s-a simțit și la nivelul Cernăuțiului⁸⁴. Contactele, interferențele și transferurile culturale, implicit amprenta civilizației Habsburgice au asigurat unul dintre elementele solide ale acestui spațiu, devenit remarcabil prin multiconfesionalismul și multietnicitatea sa⁸⁵. Reformele împăratului Iosif al II-lea, concepute în cel mai pur spirit iluminist, au asigurat reorganizarea și transformarea imperiului în plan legislativ, economic, politic, cultural și spiritual, având predilect în aria sa de acțiune Boemia, Moravia, Ungaria, Transilvania, Bucovina și Slavonia⁸⁶. În același timp, Aufklärung-ul

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Aurel C. Popovici, *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari. Studii politice lărgite în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austro-Ungaria*, București, Editura Albatros, 1997, p. 142 și urm.

⁸² *Die Bukowina*, p. 195.

⁸³ Daniel Hrenciuc, *Continuitate și schimbare: integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari (1918–1940)*, vol. I, *Perspectiva național-liberală (1918–1928)*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005, p. 16.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 16.

⁸⁵ Radu Grigorovici, *Bucovina, fereastra către Vest a Moldovei*, în „Analele Bucovinei”, București, IX, 2/2002, p. 335.

⁸⁶ Victor Neumann, *Mitteleuropa între cosmopolitismul austriac și conceptul de stat*

și reformele Mariei Tereza (1740–1780) și ale Iosif al II-lea (1780–1790) au salvat imperiul Habsburgic de la o revoluție similară celei franceze de la 1789, trasându-i un drum sigur spre modernitate⁸⁷.

Imperiul Austro-Ungar (1867)⁸⁸ perceput drept o „varietate maximă într-un spațiu minim”, implica paradoxuri și ambiguități sugerate prin însăși titulatura amuzantă de *Kakania* (*K. und K.* – statul multinațional fiind concomitent regat și imperiu)⁸⁹, precum și prin modul de funcționare a structurilor statale birocratice (deși oficial liberal) sau prin problema delicată a cetățenilor tratați în mod diferențiat, cu toate că, oficial, toți erau egali în drepturi. Imperiul cuprindea Regatul Ungariei și Cisleithania, formată oficial din „țările și regatele reprezentate în consiliul imperiului (Reichsrat), care însă nu purta, paradoxal, denumirea de imperiu austriac”⁹⁰. Întreaga evoluție a imperiului austriac este legată indiscutabil de dinastia de Habsburg al cărui nume provine de la cetatea elvețiană Habichtsburg, fiind plasată cronologic în 1020, în cantonul Aagan din Elveția, inserând metamorfoze și sinuozități complexe care au ocupat intervalul cronologic al anilor 1246–1918. În 1249 asistăm la încoronarea lui Rudolf al IV-lea în calitatea de conte de Habsburg, cunoscut în istorie drept Rudolf I al Germaniei și rege al romanilor⁹¹. Totuși, așa cum scrie Erich Zöllner, unul dintre cei mai reputeți și longevivi istorici austrieci, „Habsburgii au avut nevoie de ceva timp pentru a deveni austrieci”⁹².

La Viena se vorbea (terminologie utilizată și în zilele noastre) de monarhie sau monarhie dunăreană (Donaumonarchie), întrucât statul întemeiat în 1562 prin unirea Regatelor Ungariei, Boemiei și patrimoniul german al Habsburgilor insera în mod real o confederație, în contextul căreia fiecare entitate dispunea de autonomie⁹³. În mod oficial, se va impune denumirea de Casa de Austria⁹⁴.

națiune, în vol. *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, Antologie coordonată de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 145.

⁸⁷ Oana Bodea, *Renașterea națională a popoarelor din Europa Centrală în Aufklärung și Vorwärts. O istorie comparată*, București, Editura Rao, 2011, p. 17.

⁸⁸ Ervin Pámléyi (ed.), *History of Hungary*, Collets London Wellingborough, 1975, p. 323.

⁸⁹ Allan Janik, Stephen Toulmin, *Viena lui Wittgenstein*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 39.

⁹⁰ *Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild. Galizien*, Wien, 1898, p. 233.

⁹¹ Walter Oppenheimer, *Habsburgii și Hohenzollernii 1713–1786*, București, Editura All Istoric, 2001, p. 2.

⁹² Erich Zöllner, *Perioadele istoriei austriece și modificările noțiunii de Austria până la sfârșitul Monarhiei Habsburgice*, în *Monarhia Habsburgică (1848–1918)*, Volumul III, *Problema națională*, ediție în limba română coordonată și îngrijită de Rudolf Gräf, Traducere de Iosif Marin Balog, Loránd Mádly, Raluca Nelepucu, Daniela Stanciu Păscărița și Nicolae Teșculă, Iași, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Editura Polirom, 2021, p. 17.

⁹³ Walter Oppenheimer, *op. cit.*, p. 2.

⁹⁴ Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 18.